

Zonder Karel geen Heiligdomsvaart en geen Aken

Eens per zeven jaar vindt de Heiligdomsvaart plaats in Aken. Dit jaar is zeer bijzonder want het is 1200 jaar geleden dat keizer Karel de Grote stierf in Aken. Deze bedevaart en deze mooie, oude stad, net over de Nederlandse grens bij Vaals, hadden niet bestaan zonder Karel de Grote. Logisch dat we deze driedaagse religieuze tocht beginnen met de hamvraag: "Wie was Karel de Grote?"

De goed georganiseerde bedevaart startte vrijdag 27 juni in het sfeervolle café 'Perroen' in het hart van Maastricht op het Vrijthof met kennismaking en lunch om half één. Daarna hield prof. dr. Peter Rietbergen - omwille van de leesbaarheid en de academische mores hierna te noemen 'Rietbergen' - een boeiende lezing over Karel de Grote. Hij is bijzonder hoogleraar geschiedenis van de betrekkingen tussen Europa en de niet-Europese wereld (sinds 1993) en hoogleraar cultuurgeschiedenis (sedert 2000) aan de Sint-Radboud Universiteit te Nijmegen.

Karel letterlijk een groot man

Eigenlijk kunnen we weinig met zekerheid over Karel zeggen. Iedereen weet natuurlijk dat Karel de Grote in 800 door de paus tot eerste keizer van het Heilige Roomse Keizerrijk werd gekroond. Zijn geboortedatum en geboorteplaats staan niet exact vast. Dat vond men toen ook niet zo belangrijk. Hij zag waarschijnlijk tussen 742 en 749 het levenslicht, maar waar? De vader van Karel had grote landerijen met grote woningen in de omgeving van Luik, onder andere in Herstal en Jupille aan de Maas. Naar alle waarschijnlijkheid is Karel daar ter wereld gekomen. Pas na het concilie van Trente in de zestiende eeuw zijn priesters dat in de doop-, trouw en begrafenisboeken die elke parochie verplicht bij gaan houden. De wereldlijke overheid volgde nog later, begin 19e eeuw, onder Napoleon.

Vaststaat wel dat hij een van de twee zonen was van **Pepijn van Herstal** (714- 768), hofmeier (741-751) - een soort minister-president avant les lettres - bijgenaamd **de Korte**, ter onderscheiding van zijn boomlange zoon Karel. Karel was namelijk 1,90 meter lang. En dat in een tijd waarin de meeste mannen gemiddeld 1,60 werden. Karel was letterlijk een groot man.

Pepijn deed in 751 iets gevaarlijks en unieks: hij zette de Frankische koning af, Childerik III (693- 754), die alleen nog maar in naam (743-751) macht had. Hij stamde uit het Merovingische koningshuis en was een nazaat van de beroemde koning Clovis I [die regeerde van 481 tot 511], in onze streken toendertijd beter bekend als Chlodovech I (466-511). Clovis wordt gezien als de stamvader van de Franse

koningen (naar hem 'Louis' = Lodewijk genoemd). Clovis vroeg eind vijfde eeuw de heilige Remigius (Saint Rémy), bisschop van Reims om hem te dopen. Remigius zalfde hem met heilig oliesel tot christelijke koning. Hiermee ontstond een heilig verbond tussen enerzijds de paus te Rome als Gods vertegenwoordiger op aarde en de belangrijkste christelijke koning in Europa. Hier stamt ook het 'droit divin' vanaf: koning, door God zo gewild. Alle Merovingische koningen (481- 751) werden hiermee erfelijk uitverkoren tot het koningschap en met de heilige olie gezalfd . Zo werd Clovis de eerste christelijke koning, dat betekent vanuit ons perspectief natuurlijk 'rooms-katholiek', dus christelijk en gericht op Rome, want protestanten kwamen pas 1.000 jaar later. Alle Merovingische koningen werden gezalfd. De Fransen zien Clovis als de grondlegger van hun staat. Ook de Duitsers zijn hem schatplichtig, aangezien Clovis de rijken Neustrië (het verre begin van Frankrijk) en Austrasië (Duitsland in statu nascendi) stichtte.

Christelijk Europa

Karel de Grote werd genoemd naar zijn grootvader, **Karel Martel** (689-741) , de vader van Pepijn; hij was ook al een machtige hofmeier voor de Merovingische koningen die eigenlijk alleen in naam nog regeerden. Hij versloeg in 732 de Moren, de moslims dus, bij Poitiers. Stelt u zich eens voor, bemide gelovigen en beste Europeanen, hoe Europa eruit had gezien als de islam toen niet terug gedrongen was tot over de Pyreneeën? De geschiedenis van ons werelddeel had er zeker anders uitgezien, met veel minder vrijheid en ontwikkeling en vooruitgang en meer moslims.

Terug naar Pepijn. Hij zette dus de wettige vorst af en pleegde dus een soort staatsgreep. Hij slaagde in 751 erin om paus Zacharias aan zijn kant te krijgen door te beloven dat hij en zijn opvolgers, de koningen van Francia, de aanspraken van de paus en zijn rechtsopvolgers op de stad Rome en de ommelanden (urbi et orbi) zouden steunen. Rietbergen wil liever niet spreken over Frankrijk, België, Nederland of Duitsland - hoe gemakkelijk dat mensen vandaag de dag in de oren klinkt: die landen bestonden toen gewoon nog niet, dus je doet geen recht aan de geschiedenis door die anachronistische terminologie te hanteren. In 754 reist paus Stephanus van Rome naar *Francia* om het verbond met Pepijn uit te werken en zijn dringende steun te vragen in de strijd tegen de Longobarden. Zo ontstond in 751 de Kerkelijke Staat, het hart van het huidige Italië en dat in 1870 door Garibaldi werd ingenomen. Deze *Donatio pippini* heeft Karel de Grote uitgewerkt en kreeg haar hoogtepunt in 800 toen Karel tot keizer werd gekroond - de allereerste christelijke keizer van het heilige Roomse Rijk. Een duidelijke verwijzing ook naar het Romeinse keizerrijk dat tot 476 bestond met Rome als hoofdstad. Ergo, een soevereine staat die elf eeuwen heeft bestaan. Welke kritiek je ook op de Kerkelijke Staat kunt hebben, buiten kijf staat dat dankzij deze zelfstandigheid de Rooms-Katholieke Kerk kon groeien en de paus meer dan een millennium een stabiele factor was in het hectische Europa. Europa was veel minder christelijk geweest als de kerk deze kans niet gekregen had.

Zonder Karel geen paus

De katholieke kerk en Karel hadden elkaar hard nodig. De pauselijke zetel in Rome was wankel in de achtste eeuw en werd bedreigd door andere Italiaanse heersers. Karel wilde zijn rijk versterken: priesters waren propagandamakers van het geloof en van de wereldlijke overheid.

De pausen Zacharias en Stephanus hadden Pepijn nodig, paus Adrianus en Leo III [regeerde van 795 tot 816] hadden Karel hard nodig. Leo vluchtte in 797-9 naar Karel in Paderborn om aan een moordaanslag te ontkomen. Karel beschermde hem, versterkte diens regering in Rome. Als dank werd Karel in Rome gekroond tot eerste keizer van het Heilige Roomse Keizerrijk.

Het beeld dat Pepijn en Karel nederig kwamen vragen aan de paus in Rome om koning respectievelijk keizer te mogen worden, is dus historisch gezien incorrect. Het beeld dat Pippijn, Karel en de andere de Karolingers (afgezien van wellicht Lodewijk de vrome) zeer devote Christenen waren en dat de pausen hen daarvoor beloofde met het koningschap en het keizerschap, verdient ook enige bijstelling. In de 9e en 10e eeuw wordt de clerus de bestuurlijke, politieke en culturele elite. Rietbergen: "De rooms-Katholieke kerk heeft meer geprofiteerd van het heilige verbond dat zij met de Karolingers sloten dan de Karolingers van de R.K. kerk."

Karel de analfabeet?

Rietbergen: "Hoe zag Karel de Grote eruit? We weten dat hij uitzonderlijk was, 190 cm, veel aan sport deed (vooral jagen) en zelfs *zwemmen*: een unicum in die dagen. Karel had zeer waarschijnlijk wel een snor, maar geen baard (hooguit en kleine sik aan zijn kin)." Bijna alle afbeeldingen van Karel die we nu kennen, stammen allemaal van eeuwen na zijn dood. Dat zijn allemaal interpretaties met toevoegingen. Op een paar overgeleverde munten uit 800 AD wordt Karel afgebeeld met een grote neus, een snor, geen baard en een lauwerkrans in zijn haar.

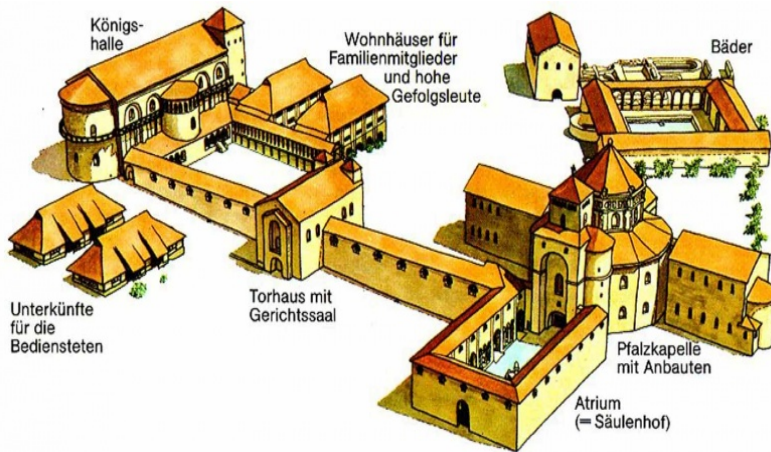
"Het is een hardnekkig gerucht dat Karel de Grote niet kon lezen en schrijven en alleen maar een deel van zijn handtekening kon zetten. Dat laatste deed hij inderdaad, maar het betekent absoluut nog niet dat Karel dus ongeletterd was. Klerken en priesters stelden documenten op, dat schreef Karel niet zelf, maar dat deed koningin Beatrix ook niet. Dat Karel kon Latijn en Grieks lezen en kon ook redelijk schrijven leid ik af uit meerdere bronnen en zijn handelingen, bijvoorbeeld de scholen die hij stichtte."

De keizer van het Oost-Romeinse rijk, die zetelde in Byzantium, de hoofdstad van Constantijn, het huidige Istanbul, zag zichzelf als rechtsopvolger van de keizers van het Westelijke Romeinse keizerrijk, zeker nadat in 476 die wereldlijke troon van Rome viel. Nu Karel de Grote tot keizer was uitgeroepen door de paus, groeide natuurlijk de rivaliteit met de keizer in Byzantium. Juist vanwege het belang van Byzantium, waar Grieks de voertaal was, en het belang van Rome, waar Latijn de lingua franca was, acht Rietbergen het logisch dat Karel het diplomatieke verkeer kon volgen en beïnvloeden. Hij is daar ook zeer succesvol in geweest. Dat was onwaarschijnlijk als

Karel geen Grieks en Latijn kon lezen en spreken.

Modern vorst en veldheer

Karel de Grote organiseert zijn rijk met behulp van gouwen en stelt daar niet-erfelijke graven (comes) aan. Ook veel bisdommen, bijvoorbeeld Paderborn, kloosters en abdijen geeft hij wereldlijke macht. Zo ordent hij zijn rijk. Hij had geen vaste hoofdstad; hij trok met zijn gevolg bijna het hele jaar rond door zijn grote rijk rond om lokaal recht te spreken, hofdag te houden, belasting te innen en last but not least: als vorst zichtbaar te zijn voor zijn volk. Ondertussen woonde hij in een van zijn vele paltsen, koningshoeven, een soort paleizen. We kunnen wel zeggen dat het paleis in Aken het grootste en belangrijkste was voor Karel (het bevatte ook de meeste stenen, andere waren vaak van hout). In dat paleis liet hij een kerk bouwen, nu de Dom, waar hij op de eerste verdieping boven het gewone volk zat, ver boven het gewone volk en

zijn gevolg. Waar de gewone stervelingen hoog omhoog moesten kijken om Jezus Christus aan het kruis te zien hangen, kon keizer Karel Jezus recht in de ogen kijken. Een ander belangrijke palts bevond zich in Ingelheim aan de Rijn (bij Mainz). In dat paleis had Karel een aula regia, koningszaal, laten aanleggen met aan de linkerhand van

Koningspalts Aken

zijn troon portretten van belangrijke Joodse koningen en aan de rechterkant voorname Romeinse keizers. De paltsen in Aken en Ingelheim zijn goed bewaard gebleven. De palts in Nijmegen, het Valkhof, was lang zo gewichtig niet.

Karel-kanaal

De tweede reden waarom Karel zo rondtrok, was om zijn rijk te verdedigen en uit te breiden. Hij was dan ook permanent rondtrekkend vorst en veldheer. In 791 won hij een belangrijke slag tegen de Avaren uit hedendaags Hongarije Oekraïne. Karel was een vooruitziende keizer die moderne ontwikkelingen toepaste. Zo gaf hij opdracht om een kanaal te graven van de bovenloop van de Rijn naar de Donau: *de fossa carolina*. Dat zou een enorme boost kunnen geven aan de Europese economie omdat schepen nu niet helemaal om hoefden te varen via de islamitische straat van Gibraltar, de gevaarlijke Middellandse Zee en de Bosporus, waar de Oost-Romeinse keizer de scepter zwaaide. Jarenlang vocht Karel tegen de gevaarlijke Saksen, die de oostgrenzen van zijn rijk bedreigden (772-804). Uiteindelijk heeft hij hen koud gesteld door duizenden Saksen om te brengen. Het zorgde voor rust, orde en voorspoed in 'Duitsland'.

Toen in 1923 de eerste Katholieke Universiteit van Nederland in Nijmegen werd opgericht was het voorstel om die te noemen naar Karel de Grote. Professor Rietbergen, gekscherend: "Dat is toch een schitterende naam:*de Karel de Grote-universiteit*. De Nederlandse bisschoppen waren echter tegen omdat Karel onnodig veel doden op zijn geweten zou hebben, vooral de Saksenslacht werd als argument aangedragen - daarom moeten we het nu helaas in Nijmegen doen met een onbekende heilige Sint Radboud.... Jammer."

Één Europa ?

Er bestaan nogal wat vooroordelen en misverstanden rond Karel. De Merovingische vorsten verdeelden hun rijk naar Germaans gebruik onder alle zonen, vrouwen konden niet erven. Zoals een boer zijn rijk onder zijn drie zoons liet verdelen na zijn dood deed de koning dat ook. Karel stond nog nadrukkelijk in die vroeg-middeleeuwse traditie. Toen zijn vader Pepijn overleed (768) werd diens koninkrijk onder de twee zoons verdeeld: Karloman en Karel. Karloman overleed in 771 en Karel kon dat rijk bij het zijne voegen. Karel de Grote had zelf meerdere wettige zonen, maar die stierven allemaal op één na voor hun vader. Het lag echt in de bedoeling van Karel om al zijn overlevende zonen een deel van zijn rijk te geven. Het is dus niet zo dat Karel één groot rijk heeft willen smeden en behouden als een soort anachronistisch Europese Unie avant la lettre. Lodewijk de Vrome (778- 840) volgde hem op als keizer en koning der Franken (814-840). Toen Lodewijk overleed, werd zijn rijk ook onder de drie zonen verdeeld (bij het verdrag van Verdun 843).

Karel onze voorvader

Hoe kunt u dat nu allemaal zo zeker weten zonder schriftelijk bewijs? Rietbergen: "Uit zijn handelingen deduceren we zijn denken. Baken af wat je niet weet, ga op zoek naar de balans tussen wat al bekend is en wat de mogelijke opties zijn." Karel de Grote had meerdere vrouwen en concubines. Zijn daadkracht en vruchtbaarheid bleek niet alleen als militair en politiek leider, maar ook in de sponde: hij kreeg tientallen kinderen. Wetenschappers hebben uitgerekend dat waarschijnlijk één op de drie huidige Europeanen op de een of andere wijze af stammen van keizer Karel de Grote. Dat scheidt een band!

Impressie door drs. Pim Walenkamp, Utrecht.